

AZƏRBAYCAN DİLİ

FƏNNİ ÜZRƏ ELEKTRON DƏRS VƏSAİTİ

IV. Sintaksis

35. Tamamlıq

Tamamlıq

Tamamlıq cümlənin xəbərinin ifadə etdiyi hərəkətin obyektini bildirir.
Tural kitabı mənə verdi. Kitabı- (nəyi?) mənə-(kimə?)

Vasitəsiz tamamlıq

Vasitəli tamamlıq

Tamamlığın bu növləri formasına, ifadə vasitələri və qrammatik mənalarına görə bir-birindən fərqlənir.

Vasitəsiz tamamlıq

Vasitəsiz tamamlıq ismin təsirlik halında olur, üzərində hərəkət icra olunan obyektı bildirir.

Kimi? Nəyi?

Müəyyən vasitəsiz tamamlıq (ismin müəyyən təsirlik halında olur)

*Orxan dostunu çağırdı (kimi?)
Aytən kitabı rəfə qoydu (nəyi?)*

Nə?

Qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlıq (ismin qeyri-müəyyən təsirlik halında olur)

*Aytən kitab oxuyur (nə?)
At ot yeyir (nə?)*

Vasitəli tamamlıq

İsmin təsirlik halında olmayan tamalıqlar vasitəli tamalıqlardır.

Kimə? Nəyə? Kimdə? Nədə? Kimdən? Nədən?

1. Kitaba diqqətlə bax. (nəyə?)
2. O, günahı məndə gördü (kimdə?)

Vasitəli tamalıqlar qoşma ilə işlənən adlıq və yiyəlik hallarla da ifadə olunur.

Mən sənin üçün darıxdım.

IV. Sintaksis

36. Təyin

Təyin

Təyin cümlədə isimlə və ya isimləşmiş sözlərlə ifadə olunan cümlə üzvlərinə aid olub onları tayin edir.

Gənc şair tədbirdə gözəl şerlər oxudu.

Necə? Nə cür? Hansı? Nə qədər? Neçənci? Neçə?

Təyin cümlənin hər bir üzvünə aid ola bilər:

1. Mübtədaya aid: *Dəcəl oğlan anasını öz hərəkətləri ilə əsəbiləşdirdi.*

2. Xəbərə aid: *Məktəbin direktoru mehriban insandır.*

3. Tamamlığa aid: *Qoca cavan oğlana bir söz dedi.*

4. Zərfliyə aid: *Əsiri qaranlıq zirzəmiyə atmışdılar.*

5. Təyinə aid: *Fikrət çox hazırcavab oğlandır.*

IV.Sintaksis

37. Təyinlərin ifadə vasitələri

Təyidlərin ifadə vasitələri

Təyidlər isimlə, sifətlə, sayla, əvəzlilə, feli sifətlə, söz birləşmələri ilə ifadə olunur.

1. İsimlə ifadə olunanlar: *Daş hasarlar, torpaq damlar sökülür, şəhərə bir açıqlıq gəlir.*
2. Sifətlə ifadə olunanlar: *Nə ola, yüz ildən sonra insan bir anlığa qayıdıb hündür bir dağdan Azərbaycanla tamaşa edə.*
3. Sayla ifadə olunanlar: *Sərvər durub çörək dalınca getdi; iki lavaş gətirdi, bir qaş pendir gətirdi.*
4. Əvəzlilə ifadə olunanlar: *Bu əhvalatı Buzbulaqda hamı bilirdi.*
5. Feli sifətlə ifadə olunanlar: *Pörtən, qızaran Zərəfşan xanım dilləndi.*
6. Söz birləşməsi ilə ifadə olunanlar: *Çox keçmişəm bu dağlardan, Durna gözlü bulaqlardan.*

İsmi birləşmələr və feli sifət tərkibləri ilə ifadə olunan təyidlər quruluşca mürəkkəb olur.

IV. Sintaksis

38. Zərflər

Zərflik

Zərflik cümlədə, əsasən, hərəkət bildirən sözlərə aid olur və hərəkəti müxtəlif cəhətlərdən izah edir. Zərflik cümlədə hərəkətin tərzini, yerini, zamanını, kəmiyyətini, səbəbini, məqsədini bildirir. Bunlar zərfliyin qrammatik mənasıdır.

1. tərz
hərəkət
zərflikləri

Necə? nə cür? Nə tərzdə? nə halda? Nə vəziyyətdə?

Ana ehtiyatla otağa daxil oldu.

2. Yer
zərflikləri

Hara? haraya? haranı? harada? haradan?

Qonaq kənddən sovqat gətirmişdir.

3. Zaman
zərflikləri

Nə vaxt?nə zaman?haçan?
Bu hadisə dünən baş vermişdi.

4. kəmiyyət
zərflikləri

Nə qədər?
Bu gün Bəxtiyar həddən artıq çox danışdı.

5. səbəb
zərflikləri

Niyə?nə səbəbə?nə üçün?nəyə görə?
Uşaq qorxaraq geri qaçıldı.

6. məqsəd
zərflikləri

Niyə?nə üçün?nəyə görə?nə məqsədlə?
Havanın təmizliyini duymaq üçün eyvana
çıxdıq.

IV.Sintaksis

39. Tərzi- hərəkət zərflikləri

Tərzi hərəkət zərflikləri

Tərzi- hərəkət zərflikləri cümlədə hərəkət bildirən cümlə üzvlərinə aid olub, hərəkətin tərzini bildirir.

Hava yavaş-yavaş qaralmağa başladı.

İfadə vasitələrindən asılı olmayaraq tərzi hərəkət zərflərinin hamısı **necə?** sualına cavab verir.

nə cür? nə tərzdə? nə halda? nə vəziyyətdə? kimi suallara da cavab verə bilər.

IV. Sintaksis

40. Tərzi- hərəkət
zərfliklərinin ifadə vasitələri

Tərzi hərəkət zərfliklərinin ifadə vasitələri

1	Tərzi hərəkət zərfləri ilə	<i>Dərdini gah <u>aşkar</u>, gah <u>pünhan</u> dedi</i>
2	Sifətlə	<i><u>Əziz</u> tutaq, <u>yaxşı</u> bilək yoldaşlığın qədrinibiz.</i>
3	Əvəzliliklə	<i>Bə burda niyə <u>belə</u> ləngiyirsən?</i>
4	Qoşma ilə işlənən isimlə	<i>Ürəyin <u>həsrətlə</u> döyünür yaman.</i>
5	Feli bağalama ilə	<i>Mən ona <u>qorxa-qorxa</u> baxdım.</i>
6	Söz birləşməsi ilə	<i><u>Gözlərini açıb anasını yanında</u> gördü.</i>

IV.Sintaksis

41. Yer zərfləri

Yer zərflikləri

Yer zərflikləri cümlədə ifadə oluna hərəkətin, halın, hadisənin yerini bildirir.

Yer zərflikləri ismin bu və ya başqa halında isimlərlə və ya zərflərlə ifadə olunur.

Hara?haraya?haranı?harada?haradan?

- 1. Qarabağda elan olunmamış müharibə gedir.*
- 2. Evdə məndən başqa heç kəsyox idi.*

IV.Sintaksis

42. Zaman zərfləri

Zaman zərflikləri

Zaman zərflikləri cümlədə ifadə olunan hərəkətin, halın, hadisənin... zamanını bildirir.

Bu gün yarımçıq qalmış işləri qaydaya saldım.

Nə vaxt?nə zaman?haçan?

Zaman zərfliklərinin ifadə vasitələri

1	Zaman zərfləri ilə	<i>Orxan <u>səhər</u> küçəyə çıxdı.</i>
2	Zaman bildirən isimlə	<i><u>Səhərlər</u> quşların cəh- cəhinə oyanıram.</i>
3	Feli bağlamalarla	<i>Könlümün çiçəyi <u>açmadan</u> soldu.</i>
4	Söz birləşmələri ilə	<i><u>Darsə həvəs göstərəni</u> Muradın qiymətləri qiymətləri düzəlib.</i>

IV.Sintaksis

43. Kəmiyyət zərflikləri

Kəmiyyət zərflikləri

Kəmiyyət zərflikləri cümlədə ifadə olunan hərəkətin əlamətin kəmiyyətini bildirir. Sualı: **nə qədər?**

Çox, az, xeyli, dəfələrlə, bir qədər, bir az, bir çox, son dərəcə, bir neçə saat, bir neçə gün və s.sözlər və birləşmələrlə ifadə olunur.

- 1. Biz susub xeyli çayın şırıltısına qulaq asdıq.*
- 2. Bir neçə gün bu məsələnin üstü açılmadı.*
- 3. Onun sözlərinə çox fikir vermə.*

IV.Sintaksis

44. Səbəb zərfliləri

Səbəb zərfliləri

Səbəb zərfliləri hərəkətin baş verməsinin səbəbini bildirir.

Sualları: **niyə? nə səbəbə? nə üçün?**

Uşaq qorxudan geri qaçdı.

IV. Sintaksis

45. Məqsəd zərfləri

Məqsəd zərflikləri

Məqsəd zərflikləri hərəkətin hansı məqsədlə baş verdiyini bildirir. Sualları: **niyə? nə üçün? nəyə görə? nə məqsədlə?**

Səbəb və məqsəd zərfliklərinin oxşar və fərqli cəhətləri

Oxşar cəhətləri

Hər ikisi *niyə?nə üçün?* suallarına cavab verir.

Fərqli cəhətləri

1. hərəkətin səbəbini bildirir.
2. *Nə səbəbə?*sualına cavab verir.
Oxuduğu üçün (nə səbəbə?) çox şey bilir.

1. hərəkətin məqsədini bildirir.
2. *Nə məqsədlə?*sualına cavab verir.
Oxumaq üçün (nə məqsədlə?) kitabxanaya gəldi.